

Makale Geliş Tarihi | Received: 30.04.2024

E-ISSN: 2148-9327

Makale Kabul Tarihi | Accepted: 23.10.2024

<http://dergipark.org.tr/kilikya>

Araştırma Makalesi | Research Article

ZAGZEBSKI'NİN AHLAK TİMSALİ KURAMININ ERDEM ETİĞİNE KATKISI

Gönül EMİRBİLEK*

Öz:

Bu çalışma Linda Zagzebski'nin ahlaki iyilik timsallerine dayandığı ve deontolojik, sonuççu ahlak teorileri ile erdem etiğine alternatif yeni bir etik teori olarak sunduğu "ahlak timsali kuramı"nı ele almaktadır. Zagzebski bu kuramın yeni bir teori olarak sunulması için gerekli görülen tüm kavramsal ve teorik arka planı sunmaya çalışır. Etik alanı için makul bir teklif olma iddiasını taşıyan bu kuram, Zagzebski tarafından "teorinin arka planı" ve Putnam ve Kripke'den aldığı "doğrudan referans teorisi" ile desteklenerek sunulur. Onun kuramı, belirli erdemleri birer karakter özelliği olarak sunmaktan ziyade, doğrudan "paradigmatik olarak iyi" kabul edilen belirli ahlak timsallerinin kendilerine referansla temellendirilen yeni bir ahlaki bakışı ifade eder. Zagzebski'nin kuramı, bir ahlak teorisi için açıklanması gereken "erdem", "doğru eylem", "ödev", "iyi bir amaç" vb. kavramların birer açıklamasını sunmaz. Onun yerine ahlaki olarak açıklanmasına ihtiyaç duyulan tüm kavramları ve eylem türlerini ahlak timsallerinin doğrudan kendilerine atfederek gerekçelendirir. Bu makale, Zagzebski'nin ahlak timsali kuramının erdem etiği için eylem rehberliği sağladığına odaklanmaktadır. Ahlak timsallerini iyi bir ahlak örneği yapan temel şey erdemlerin kendisi olduğu için, onun kuramının erdem etiğinin tamamlayıcı bir parçası olduğuna vurgu yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: etik, erdem, ahlak, ahlak timsali, iyilik.

THE CONTRIBUTION OF ZAGZEBSKI'S EXEMPLARIST MORAL THEORY TO VIRTUE ETHICS

Abstract

This study examines Linda Zagzebski's "exemplarist moral theory", which is based on exemplars of moral goodness and presented as a new ethical theory alternative to deontological, consequentialist and virtue ethics. Zagzebski attempts to provide all the conceptual and theoretical background for presentation of this theory as a new theory. This theory, which

* Araştırma Görevlisi Doktor | Research Assistant Ph.D.

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü, Türkiye | Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Philosophy, Turkey.

gonulemirbilek@aybu.edu.tr

Orcid Id: 0000-0002-6998--1762

purports to be a plausible proposal for our ethical understanding, is presented by Zagzebski supported by a “theory of the theory” and a “theory of direct reference” from Putnam and Kripke. Rather than presenting particular virtues as character traits, his theory expresses a new view of morality grounded in direct reference to particular moral exemplars themselves, which are considered “paradigmatically good”. Zagzebski's theory does not offer an explanation of concepts such as “virtue”, “right action”, “duty”, “a good end”, etc., which seem essential for a moral theory. Instead, it represents an unorthodox attempt to justify all the concepts and types of actions that need to be explained morally by attributing them directly to the moral exemplars themselves. This article focuses on Zagzebski's exemplarist moral theory, as a contribution to virtue ethics as a guide to action. It emphasises that his theory is an integral part of virtue ethics, since it is the virtues themselves that make moral exemplars good examples of moral goodness.

Keywords: ethics, virtue, morality, moral exemplar, goodness.

1. Giriş

Bu makaleye, kullanılacak bazı kavramların Türkçe karşılıkları ve açıklamaları verilerek başlanacaktır. Zagzebski'nin kullandığı *moral exemplar* kavramına karşılık “ahlak timsali”, *moral exemplarism*, *exemplarist moral theory* ve *salt exemplarism* kavramına karşılık olarak da “ahlak timsali kuramı” kullanılacaktır. Aynı şekilde Zagzebski'nin “ahlak timsali” kuramı için temel kavramlardan olan ve bir duyguyu ifade eden *admiration* için “hayranlık” kavramı ve *admirable* içinse bizde hayranlık uyandıran ya da hayranlığımızı kazanan anlamında “takdire şayan” karşılığı kullanılacaktır.¹ Bu makalede “erdem etiği”nden kastımız klasik anlamda değil, 20. yüzyıl ve sonrasında yeniden canlanan Neo-Aristotelesçi erdem etiğidir. Zagzebski'nin ahlak timsali kuramı, bizzat kendisi tarafından deontolojik ve sonuççu ahlak teorilerine olduğu kadar söz konusu erdem etiğine de alternatif bir teori olarak sunulur (Zagzebski, 2017, s. 3).

Bu kavramsal karşılıklardan hareketle, makalede Zagzebski'nin bir etik teori olarak sunduğu “ahlak timsali kuramı” ele alınacak ve bu teorinin erdem etiğine bir katkı sunduğu gösterilmeye çalışılacaktır. Bu katkı, erdem etiğinin “eylem rehberliği”

¹ Şu ana kadar Türkçede Zagzebski'nin “erdem teorisi” üzerine ikisi Umut'a, ikisi Dağ'a ait doğrudan ya da dolaylı dört çalışma yapılmıştır. Umut, ilk çalışmasında Zagzebski'nin ahlak sahasını genişleterek entelektüel erdemleri ahlaki erdemlerin bir türü olarak gördüğünü ifade etmiş ve daha çok Zagzebski'nin normatif epistemolojiyi etiğin bir alanı olarak gördüğü tezine odaklanmıştır (Umut, 2023a, 30-32). İkinci çalışmasında ise Umut, Zagzebski'nin *exemplarist moral theory* kavramına karşılık “örneklere dayalı ahlak teorisi” terkinini ve *moral exemplar* kavramı için de “ahlaki örnek” ya da “ahlaki iyilik örneği/rol modeli” karşılığını kullanmıştır. Zagzebski'nin erdem teorisinde entelektüel erdemleri nasıl konumlandığı bu çalışmanın ana konusunu oluşturmuştur (Umut, 2023b, s. 274). Dağ ise ilk çalışmasında *moral exemplars* kavramı için “ahlak timsali” karşılığını ve *admirable* duygusu için de “takdire şayan” kullanımını önermiştir. Anscombe'un ahlak felsefesinde işaret ettiği felsefi boşluğun Zagzebski'nin erdem teorisi sayesinde, ahlak timsallerini erdemler için birer “norm” olarak görmekle doldurduğunu belirtmiştir (Dağ, 2024a, s. 35). İkinci çalışmasında ise Dağ, Zagzebski'nin “ahlak timsalleri”nin tıpkı Wolf'un “ahlak azizleri”, Williams'ın “erdemli kişileri” gibi Anscombe'un işaret ettiği birer “ahlaki otorite” olduğunu söylemiştir (Dağ, 2024b, s. 146). Bizim bu çalışmada *moral exemplars* için kullandığımız “ahlak timsali” ve *admirable* için kullandığımız “takdire şayan” karşılıkları Dağ'dan alınmıştır.

sunmadığını belirten görüşlere karşı, erdem etiğinin bu özelliğini yansıtması açısından önemlidir.

Bu amaçla makale beş bölümden oluşacaktır. İlk bölüm olan girişte erdem etiğine yöneltilen eylem rehberliği eleştirisine odaklanılacak ve böylece sonraki bölümlerde ele alınacak Zagzebski'nin teorisinin hangi yönleriyle erdem etiğine katkı sunduğu netleştirilecektir. Makalenin ikinci bölümünde yeni bir ahlak teorisi kurma iddiasında olan Zagzebski'nin bir teori inşa ederken nelere dikkat edileceğini gösteren "teorinin arka planı" ortaya konulacaktır. Burada yer alan "teorinin arka planı", bir ahlak teorisinde olması gereken şeyleri görmek açısından önemli bir kuramsal temel sağlamaktadır. Makalenin üçüncü bölümünde Zagzebski'nin Saul A. Kripke ve Hilary Putnam'dan aldığı ve "doğrudan referans teorisi" (*theory of direct reference*) olarak ifade edilen ve ahlak timsali kuramının semantik ve metaetik dayanağını oluşturan teoriye odaklanılacaktır. "Doğrudan referans teorisi", bize Zagzebski'ye yönelteceğimiz "onu iyi yapan şeylerin ne olduğunu bilmeden nasıl bir insanın ahlak timsali olabileceği" veya "erdemli kişinin ya da ahlak timsalinin iyiliğinin nasıl bilineceği" gibi önemli sorulara alacağımız cevapların temelini sağlamaktadır. Makalenin dördüncü bölümünde ise Zagzebski'nin "ahlak timsali kuramı" içeriği bakımından ele alınacak ve detaylarıyla birlikte bu teorinin nasıl inşa edildiği ortaya konulmaya çalışılacaktır. Makalenin beşinci bölümünde ise Zagzebski'nin teorisinin erdem etiğine eylem rehberliği sunan önemli bir katkı olduğu gösterilecektir. Şimdi ise erdem etiğinin eylem rehberliği sunup sunmadığına odaklanılacaktır.

Erdem etiği, Zagzebski'nin erdem epistemolojisinden sonra çalışmalarının önemli ikinci odağını oluşturur.² Zagzebski'nin "ahlak timsali kuramı", erdem epistemolojisinden çok erdem etiği kapsamına girebilen veya en azından Zagzebski'nin çabasının doğrudan bir ifadesi olarak erdem etiğine paralel olan bir girişimdir. Ancak Zagzebski'ye gelene dek erdem etiğinin pek çok aşamadan geçtiği görülmektedir.

20. yüzyılda erdem etiği, Elizabeth Anscombe'un eleştirileriyle başlamış ve Aristoteles'in klasik erdem etiğinin yeniden yorumlanmasına dayanan güncellenmiş bir ahlaki bakış açısının gerekliliğini vurgulayan başta Philippa Foot, Alasdair MacIntyre, Rosalind Hursthouse ve Michael Slote gibi ünlü etikçiler tarafından geliştirilmiş ve

² Bu iki disiplin ilk başta iki farklı alan olarak görülse de son zamanlarda literatürde Zagzebski özelinde olmasa bile onun da çalışmalarını içerecek şekilde hem "sorumlulukçu" (*virtue responsibilists*) hem de "güvenilirci" (*virtue reliabilists*) erdem epistemologlarının görüşlerini erdem etiğine yaklaştırmaya çalışan çabaların olduğu görülmektedir. Bu konuda örneğin bkz. (Battaly - Slote, 2015). Zagzebski'nin çalışmalarının öncelikli odağında ise erdem epistemolojisi vardır. Onun kariyerinin henüz devam etmekte olan yakın yıllarında erdem etiği üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Dolayısıyla, önceki çalışmalarında temeli atılmış olsa bile onun "ahlak timsali kuramı" en iyi ve sistematik ifadesini yakın bir tarih olan 2017'deki *Exemplarist Moral Theory* eserinde bulmaktadır. Bu sebeple Zagzebski'nin "ahlak timsali kuramı" üzerine oluşan literatür henüz çok yenidir. Oluşmakta olan literatür ise şu an daha çok söz konusu kuramı anlamaya ve açıklamaya yönelik çabalardan oluşmaktadır. Örneğin bkz. (Pettigrove, 2018). Zagzebski'nin çalışmalarının en önemli odağı olan erdem epistemolojisine dair daha önce yaptığımız bir çalışma için de bkz. (Emirbilek, 2023).

gittikçe daha sistematik bir zemine oturtulmuştur.³ Erdem etiği, deontolojinin ortaya koyduğu yükümlülük ahlakı ile sonucun faydası bakımından eylemi değerlendiren sonuççu ahlak bakış açısından farklı, alternatif veya karşıt bir teoridir. Erdem etiğinde failin “karakter”ine vurgu yapan, gelişimine önem veren ve erdemleri de bu karakter ve gelişimin bir özelliği olarak gören bir anlayış hakimdir. Hursthouse’un şu ifadeleri bu anlayışın “doğru eylem” tanımı olarak kabul edilir: “Bir eylem erdemli bir kişinin o koşullarda karakteristik olarak (yani karakterine uygun olarak) yapacağı şeyse doğrudur” (Hursthouse, 2002, s. 28).

Erdem etiği süreç içerisinde geliştikçe, onun bir rakip teori olarak ortaya konulması, kendisini rakiplerinin eleştirilerinden kurtaramamıştır. Bu eleştirilerin en önemlisi erdem etiğinin bir eylem rehberliği sağlamadığı için evrensel bir teori olamayacağına yönelik güçlü bir karşı çıkıştır. Örneğin J. Rachels şunları kaydeder:

Doğru eylemi vurgulayan teoriler, karakter sorununu ihmal ettikleri için eksik görünüyorlar. Erdem Etiği, karakteri merkezi kaygı haline getirerek bu sorunu çözer. Ancak sonuç olarak, Erdem Etiği diğer yönden eksik olma riskini taşır. Ahlaki sorunlar sıklıkla ne yapılması gerektiğiyle ilgili sorunlardır. Erdem Teorisi'ne göre ne yapmamız gerektiğine nasıl karar vereceğimiz açık değildir. Bir erdem teorisi bize karakterin değil ama eylemin değerlendirilmesi hakkında ne söyleyebilir? (Rachels, 2003, s. 187).

Rachels bunun yerine “ahlaki doğru” ve “doğru eylem” kavramlarını korumamız gerektiğini söyler. Ayrıca Rachels’e göre bir erdem neyi gerektirdiği belirsizdir. Dolayısıyla Rachels bundan ziyade daha çok deontolojik kuralların ahlaktaki önemini vurgular. Örneğin “neden yalan söylememeliyim?” sorusuna verilecek yanıt “çünkü yalan söylemek bir karakter özelliği olan dürüstlüğe aykırıdır”dan daha fazlası olmalıdır. Ayrıca, ona göre, bu yanıt “dürüstlük” erdeminin neden tam karşıtı olandan daha iyi olduğunu açıklamaktan da uzaktır. Dolayısıyla burada dürüstlüğün zıddından ahlaki açıdan daha tercih edilebilir olduğu konusunda bizi ikna edecek bir başka açıklamaya ya da nedene ihtiyaç vardır (Rachels, 2003, s. 188-189).

Benzer bir başka itiraz da P. Benn tarafından yapılmıştır:

[...] belki de erdem teorisi eylem temelli ahlaki yükümlülük teorilerinin (faydacı, Kantçı ya da her neyse) yerine geçebilecek bir teori değildir. Doğru ve yanlış davranış fikrini ortadan kaldırıp yerine iyi ve kötü karakteri tanımlamak için erdem kavramlarını koyamayız. [...]. Önemli olan eleştiri, erdemler kavramının, erdemli bir bireyin doğru şeyleri yapmaya eğilimli olduğu fikri dışında pek bir anlam ifade etmediğidir –ve bize doğru şeylerin ne olduğunu söyleyebilecek başka bir açıklamaya ihtiyacımız var gibi görünmektedir (Benn, 1998, s. 169-170).

³ Burada anılan erdem etikçilerinin en temel ve erdem etiğinin ana metinlerinden sayılan çalışmaları için bkz. (Foot, 1978); (MacIntyre, 2007); (Hursthouse, 2002); (Slote, 2011).

Bir başka eleştirinin sahibi A. Armstrong da aynı şekilde erdem etiğinin eylemden ziyade karaktere, yani faile odaklandığına ve erdemi karakterin bir parçası olarak gördüğüne işaret etmekte, ancak "erdem" üzerine konuşmanın "eylem" üzerine konuşmak olmadığını ve ilkinin ikincisi yerine geçemediğini söylemektedir (Armstrong, 2007, s. 99). Armstrong'a göre, eylem rehberliği sağlamayan bir erdem etiği, mutlak ahlaki doğrular üretmediği için tamamen göreceliliğin hüküm sürdüğü bir ahlak anlayışını ifade eder. İnsanların hayatları ve buna bağlı olarak ilgi ve ihtiyaçları birbirinden farklı olduğu için her bir insan yalnızca kendi hayatının iyi gitmesine yardım edecek erdemleri geliştirmeyi seçebilir. Bu, farklı insanların farklı erdemler seçeceği anlamına gelir. Dolayısıyla Armstrong, insanların hepsinin aynı erdemi geliştireceğinin bir garantisi olmadığını düşünür. Örneğin 100 kişilik bir toplulukta 25'i dürüstlüğü, 25'i sabrı, diğer 25'i merhameti ve geri kalan 25'i de cesareti geliştirebilir. Ancak burada biri tarafından geliştirilen ve diğeri tarafından geliştirilmeyen bir erdem her zaman diğeri için faydalı olabilecek mi? Örneğin dürüst olanlar diğerlerinin gerginliğine neden olmazlar mı ya da cesur olanlar diğerlerine sorun teşkil edebilirler mi? Armstrong bu tarz ucu açıklıklardan ve belirsizliklerden hareketle erdemlerin tatmin edici bir temellendirme için yeterli bir teorik kaynaktan yoksun olduğuna işaret etmektedir (Armstrong, 2007, s. 101).

Erdem etiğine karşı eylem rehberliği eleştirisi Rachels, Benn ve Armstrong dışında pek çok kişi tarafından yapılmıştır. Ancak bu eleştirinin temel tezi erdem etiğinin evrensel kurallar belirlemede başarısız olduğu için yeterli eylem rehberliği sağlamadığıdır. Buna karşı, Hursthouse'un erdem etiğinin "doğru eylem" tanımını ortaya koymaya yönelik çabaları ve erdemli bir failin nasıl davranacağına yönelik tespitleri erdem etiğinin eylem rehberliğini sağladığını göstermek bakımından eleştirilere karşı önemli bir hamledir (Hursthouse, 2002, s. 28-31). Tıpkı Hursthouse gibi farklı erdem etikçilerinin de erdem etiğini söz konusu eleştiriye karşı savunduğu görülmektedir. Ancak yine de eylem rehberliği sunmadığına dair eleştirilerin erdem etiğinde bir eksikliğe işaret ettiği görülmektedir. Bu makale, bu eksikliğin Zagzebski'nin "ahlak timsali kuramı" ile bir nebze giderileceğini gösterme amacındadır.

2. Teorinin Arka Planı

Zagzebski, "ahlak timsali kuramı"nın ahlak felsefesi için yeni bir teori olduğunu iddia eder ve bu amaçla ilk iş olarak bir ahlak teorisinin nasıl inşa edilebileceğine dair bir temel ortaya koyar. Biz bu başlıkta, Zagzebski'nin kendi ahlak teorisi olarak ifade ettiği "ahlak timsali kuramı"nın teorik temelini ele alacağız. Zagzebski'nin "teorinin arka planı" kapsamında söyledikleri, genel olarak bir ahlak teorisinde olması ya da olmaması gereken şeylerin belirlenmesi noktasında ayrıca önemlidir.

Zagzebski "ahlak teorisi" ile insanların ahlaki inanç ve pratiklerini/uygulamalarını basitleştirme, sistematik hale getirme ve gerekçelendirme gibi amaçlara hizmet eden soyut bir yapıyı anlamaktadır (Zagzebski, 2013, s. 194). Dolayısıyla her şeyden önce bir ahlak teorisi inşa etmek ahlak pratiğinin bir parçasıdır. Pratikte ilgili teorinin inşa

edilmesini sağlayan şey en temelde yine pratiğin kendisidir. Zagzebski bu amaçla “ahlak teorisi” tanımını oluşturan unsurların her birini tek tek açıklamaya çalışır.

Ona göre ahlak teorisi her şeyden önce karmaşık değil basit olmalıdır. Dolayısıyla pek çok gereksiz ayrıntıyı, kafa karışıklığına yol açacak detayı, inceliği dışarıda bırakmalıdır. Bunu yaparken dikkat edilmesi gereken husus, teorinin dışında bırakılan bir takım pratik özelliklerin yok olmadığını görmektir. Çünkü bu özelliklerin her biri pratiğin kendisiyle uğraştığımızda yeniden gündeme gelecektir. Dolayısıyla teori oluşturmak için ahlaki pratiğin tümüne yer vermemeliyiz, ancak bazı şeyleri dışarıda bırakırsak ve bıraktığımızın da bilincinde olursak bir teori inşa edebiliriz. Zagzebski'ye göre bu, insan zihninin sınırlarını anlamamanın bir sonucudur. Anlamak istediğimiz alanın bir kısmını göz ardı etmediğimiz sürece, bu alanın bütünü anlamamız mümkün değildir. Dolayısıyla alan ne kadar büyük ve karmaşık, onu anlamak için de o kadar çok şeyi dışarıda bırakmak zorunda kalırız. Bu yüzden insan yaşamının içi ve dışıyla neredeyse her yönden ilgilenen bir alan olan ahlak, onun pratiğiyle ilgili pek çok şeyi bir kenara bırakmadan anlayacağımız bir şey değildir (Zagzebski, 2010, s. 39-40). Zagzebski bu sınırlandırmayı “harita” metaforu üzerinden daha da açıklığa kavuşturur:

Bence bu, bir şehrin düzeni kadar basit bir şeyin anlaşılması için bile geçerli olan, anlamayla ilgili genel bir noktadır. Eğer şehrin her özelliği şehir haritasında yer alsaydı, harita da şehir kadar karmaşık bir düzene sahip olurdu ve harita şehri anlamamıza yardımcı olmazdı. Dolayısıyla harita birçok şeyi dışarıda bırakır ve Kanada ya da Rusya'nın iki boyutlu bir haritadaki şekli ve göreceli büyüklüğü gibi bazı şeyleri de çarpıtabilir. Harita yanıltıcı olabilir, ancak iki boyutlu bir harita, çarpıtılmış olsa bile, genellikle bir küreden daha kullanışlıdır. Farkında olduğumuz sürece çarpıtmanın hiçbir zararı yoktur (Zagzebski, 2013, s. 194, 195).

Zagzebski'ye göre aynı bu metaforunda olduğu gibi ahlaki gerçekliği de içinde bazı şeyler olmadan kavramsallaştırmak faydalıdır. Böyle bir durumda ahlak teorisini neleri dışarıda bırakma seçiminde bulunduğunun bilincinde olmalıdır. Bazı şeyleri bazen dışarıda bırakmak avantajlı olsa da bazılarının dışarıda bırakılmaması gerekir. Örneğin Zagzebski bazı ahlak teorisyenlerinin iyi bir ahlak teorisi için pratikteki ya da uygulamadaki kişilerin kimliklerini dışarıda bıraktıklarını, bunun da kimin kim olduğunun belirtilmediği bir teorinin daha nesnel olacağını düşünmelerinden kaynaklandığını söyler. Ancak kendisi belirli bireyleri tanımlayan bir tür ahlak teorisi önermek gibi bir amaçta olduğu için, kendi teorisinde kişilerin kimliklerini dışarıda bırakmadığını söyler. Bu örnek, onun bir ahlak teorisinde neleri dışarıda bırakma seçiminde bulunduğumuzda bunun hangi neden ya da amaçla yapıldığını görmek açısından önemlidir (Zagzebski, 2010, s. 40; Zagzebski, 2013, s. 195).

İkinci olarak Zagzebski, bir ahlak teorisinin bir karar verme kılavuzu ya da bir el kitabı olmaması gerektiğini söyler. Ona göre ayrıntılı bir sokak haritası bir şehri dolaşmanıza yardımcı olabilir, ancak yabancı ülkelerin seyahat kitaplarında yer alan haritalar ya da tarih kitaplarında bulunan haritalar gibi sizi bir yerden bir başka yere götürmez. Aynı

şekilde bir dünya haritası da bir yerden bir yere ulaşmanızı sağlayacak kadar ayrıntılı değildir. Ancak bir yerden bir yere gitmeyi düşünüyorsanız başvuracağınız en iyi şey bir harita değil, bir GPS navigasyon sistemidir. Dolayısıyla Zagzebski kapsamlı bir ahlak teorisini dünya haritasına, karar verme sürecinde rehberlik eden kılavuzları da GPS navigasyon sistemine benzeterek amacının bir kılavuz değil bir teori inşa etmek olduğunu vurgular (Zagzebski, 2010, s. 41; Zagzebski, 2013, s. 195).

Üçüncü olarak Zagzebski, ahlak teorisinin hem ahlaki inanç ve uygulamaları açıklayıp gerekçelendirmeyi hem de bir kılavuz gibi olmasa bile bir teori olarak herhangi bir durumda ne yapmamız gerektiğini söylemeyi amaçlaması gerektiğini ileri sürer. Ona göre ahlaki pratiklerimizde teoriden önce var olan pek çok unsur söz konusudur. Bunlar arasında "hayranlık", "övgü", "suçlama", "pişmanlık", "öfke" ve "korku" gibi reaksiyon duygular, cezalandırma pratikleri, Altın Kural ya da On Emir gibi kurallar, özgürlük, tatmin ve sosyal bütünlük gibi değerler yer alır. Bu tarz ahlaki pratikler teoriden bağımsız "anlatılar" (*narratives*) üzerinden nesilden nesile aktarılan ve el üstünde tutulan değerlerdir. Zagzebski'nin buradan bir ahlak teorisinin zaten var olan bir şey hakkında (mevcut pratikler) olduğu noktasına varır. Ona göre, biz bu pratikleri teori sayesinde anlamaya çalışırız. Bu bağlamda bir ahlak teorisinin amaçlarından biri zaten teoriden önce var olan pratikleri/uygulamaları veya inançları gerekçelendirmektir (Zagzebski, 2010, s. 41; Zagzebski, 2013, s. 195).

Zagzebski'ye göre, bir teori bir el kitabından ya da kılavuzdan farklı bir şey olsa da onun ahlaki pratiklerin temel özellikleriyle bağlantı kurması büyük bir avantajdır. Özellikle teorisinin gençlerin ahlaki eğitimi için birincil araç ve her yaşta insanın ahlaki duyarlılıklarının geliştirilmesini sağlayan önemli bir yol olan "anlatılar"la bağlantı kurması gerekir. Anlatılar, hayal gücünü yakalar ve eylemi motive eden duyguları açığa çıkarır. Dolayısıyla dördüncü olarak Zagzebski bir "motive edici unsur"un teorisinin içinde yer alması gerektiğini söyler (Zagzebski, 2013, s. 196).

Zagzebski, kendi teorisinin belki de en iyi teori olmadığını, ama iyi bir başka teori ile eşit derecede ortak özelliklere sahip olduğunu belirtir. Haritalarda olduğu gibi her harita bir başka şeyleri dışarıda bırakabilir ya da kapsayabilir. Örneğin topografik bir harita yolları ve siyasi sınırları dışarıda bırakırken yolları ve sınırları gösteren haritalar genellikle yükseklik konturları gibi şeyleri göstermezler. Her ikisine de sahip bir harita illaki en iyi harita olmayabilir, çünkü çok fazla bilgi kafa karıştırıcı olduğu gibi haritanın okunmasını da zorlaştırır. Dolayısıyla burada önemli olan nokta aynı yer ya da alan ile ilgili farklı, geçerli ve iyi haritaların olmasıdır. Bu bağlamda Zagzebski, iyi iki ahlak teorisinin birbirine rakip olmaktan ziyade birbirlerini tamamlayabileceklerini, belli durumlar hakkında çoğunlukla aynı ahlaki kararlara işaret edebileceklerini belirtir (Zagzebski, 2013, s. 196).

Zagzebski, bir ahlak teorisinin dışarıda bırakması gereken şeylerden sonra içermesi gerektiği bir takım genel kavramlardan söz eder. Örneğin, "iyi bir yaşam" "iyi bir gelişim", "erdem" "doğru eylem" ve "ödev" gibi kavramlar temeldir. Zagzebski, her iyi

ahlak teorisinde illaki bütün bu kavramların yer alması gerektiğinde ısrar etmez. Örnek olarak da G.E.M. Anscombe'un işaret ettiği "ödev" kavramı olmadan da Aristoteles tarzı etik yapılacağını, "erdem" in J. S. Mill ve sonuççu teoriyi benimseyen felsefecilerde ilgi görmediğini, Platon ve Aristoteles'in erdemli eylemlerden bahsederken "doğru eylem" e çok az önem verdiklerini, "ödev" e hiç yer vermediklerini gösterir. Yani bir teorinin bazı kavramları önemli gördüğü, diğerinin bazılarını dışarıda bıraktığı kavramlar vardır. Bir teorinin hizmet ettiği amaç doğrultusunda birtakım kavramlara önem vermesi kadar gerekli olan bir başka nokta da teorinin salt bir spekülasyondan ibaret olmayıp pratikle ilişkilendirilebilir olmasıdır. Bu bağlamda Zagzebski bir teoriyi pratikle ilişkilendiren bir "kanca"nın (*hook*) olması gerektiğini söyler. Ona göre teori kullanıcısının bu teorinin ne hakkında olduğu ilişkisini kurması gerekir. Bu tıpkı bir şehir haritasını doğrudan şehrin kendisiyle ilişkilendirmek gibidir. Şehirdeki bir noktayı haritaya bağlayan bir şey bulunabilirse –örneğin şuradaki kavşak haritadaki bu kavşaktır gibi–, bu bize ilişkiyi kurmanın yolunu verir. Örneğin bazı sabit haritalarda "şu an buradasınız" işareti yer alır. Zagzebski, bir ahlak teorisinin de tıpkı bu amaca hizmet etmesi gerektiğini söyler. Bu bağlamda söz konusu teorinin bize ahlaki inanç ve pratiğin şu unsurunun teorideki şu unsura denk geldiğini söyleyen bir kancayı içermesi gerekir (Zagzebski, 2010, s. 43-47; Zagzebski, 2013, s. 197-198).

Özetlemek gerekirse, Zagzebski bir ahlak teorisinin kapsayacağı ve dışarıda bırakacağı temel noktaları belirleyerek kendi "ahlak teorisinin arka planı" nı ortaya koyar. Ona göre bir ahlak teorisi, teoriden önceki pratiklerle uyumlu, basit ve sistematik bir yapıda olmalıdır. Tamamını olmasa bile diğerlerini de ona göre ele alacağı bir takım temel kavramlara yer vermelidir. Teoriyi pratiğe bağlayan bir bağ kurmalı ve insanları ahlaki olmaya motive eden, onların ahlaki gelişimine yol açan bir planda olması gerekir.

3. Doğrudan Referans Teorisi

Zagzebski'nin "ahlak timsali kuramı"na geçmeden önce, anlaşılması gereken bir başka şey de "doğrudan referans teorisi"dir. Bu teori, Zagzebski'nin Hilary Putnam'ın *The Meaning of 'Meaning'* ve Saul Kripke'nin *Naming and Necessity* eserlerine dayandırdığı, anlambilimde önemli bir etkiye sahip bir modeldir (Zagzebski, 2010, s. 48; Zagzebski, 2013, s. 198).

Putnam ve Kripke'nin metinlerine baktığımızda bu teorinin ayrıntılarını görmemiz mümkündür.⁴ Ancak biz Zagzebski'nin kendi "ahlak timsali kuramı" için referans aldığı noktalara odaklanıyoruz. Zagzebski "doğrudan referans teorisi"nin farklı versiyonlarındaki farklılıklar bir kenara koyulduğunda temel fikrin "su", "altın" veya "insan" gibi doğal tür terimlerin indeks olarak tanımlanmış bazı örneklerle aynı türden olan şeylere atıfta bulunması olduğunu söyler. Örneğin "altın" kabaca onunla aynı element olan her neyse, "su" onunla aynı sıvı olan her neyse, "insan" onunla aynı türün

⁴ Bkz. (Kripke, 2001). Kripke'nin eseri Türkçeye de çevrilmiştir, bkz. (Kripke, 2005). Putnam'ın çalışması için de bkz. (Putnam, 1975).

üyesi olan her neyse vb. her durumda “su” gösterge terimi doğrudan, en basit şekilde söz konusu şeye gönderme yapar. Zagzebski, Kripke ve Putnam’ın çoğu zaman göndergenin doğasını bilmesek bile yine de onun doğasıyla bağlantılı bir tanımı nasıl oluşturacağımızı bildiğimize inandıklarını söyler. Yani “altın”ın doğasını ya da derin yapısını bilmiyor olabiliriz, binlerce yıldır bunu kimse de bilmiyordu, ancak bu durum insanların “altın”ı terimin referansını sabitleyecek şekilde tanımlamalarını engelleyemediği gibi onu diğer elementlerden ayıran şeyin ne olduğu keşfedildikten sonra da bunu yapmaya devam etmelerinin önüne geçemedi. Zagzebski’ye göre “doğrudan referans teorisi”, “altın” kelimesinin “altın”ın atomik yapısının keşfinden önce ve sonra nasıl aynı şeye atıfta bulunduğunu ve modern çağa kadar kimsenin altını “altın” yapan şeyin ne olduğunu bilmemesine rağmen aynı şeye nasıl “altın” dediklerini açıklayabildiğini söyler. Zagzebski bu teorinin dili yetkin bir şekilde konuşanlara belli türdeki terimleri tanımlayıcı bir anlamdan geçirmeden doğru şeylere başarılı bir şekilde atıfta bulunacak şekilde kullanmalarının imkanını sağladığını söyler. Dolayısıyla doğru türlerle başarılı bir şekilde atıfta bulunmak için “su” ve “altın” gibi terimler ile onların tanımlarını ilişkilendirmek gerekmez. Zagzebski bu teori dikkate alındığında yanlış betimlemeleri “su” ve “altın” ile ilişkilendirdiğimizde bile yine de “su” ve “altın”dan bahsetmeyi başarabileceğimizi belirtir (Zagzebski, 2010, s. 47-49; Zagzebski, 2013, s. 198-199).

Zagzebski, özellikle Putnam’dan hareketle “doğrudan referans teorisi”nin en önemli özelliklerinden birisinin “anlam”ın bireysel insan zihninin dışında belirlenmesini ortaya koyması olduğunu söyler. Ona göre Putnam, “su”, “altın” vb. şeyler hakkında konuştuğumuzda düşüncelerimizin ve konuşmalarımızın içeriğinin iki şekilde zihnimizin dışında belirlendiğini göstermiştir: 1) Dünya nasılsa öyle belirlenir. “Su” dediğimizde ya da “su”yu düşündüğümüzde H₂O hakkında düşünüyor ya da konuşuyor olmamızın sebebi aklımızdaki fikir değil, aksine “su”yun H₂O olmasıdır. 2) Bahsedilen şey aynı zamanda diğer insanların dil uzmanlarına saygı duyduğu bir sosyal dil ağına bağlıdır. “Su” derken neyin kastedildiğine dair ortak bir dil mutabakatı vardır. Son olarak Zagzebski, doğrudan referansın yapay terimlere (bir nesneye bir dilde verilen isim), sıfatlara ve fiillerin çoğuna uygulanan geniş bir kapsama sahip olduğunu söyler (Zagzebski, 2017, s. 13-14).

Bu bağlamda Zagzebski’nin Kripke ve Putnam’dan aldığı “doğrudan referans teorisi” bize bir şeyin doğasını bilmemize gerek kalmaksızın o şeye yüklediğimiz anlamın doğru ve geçerliliğini ortaya koyar. Bunun dayanağı ise o şeyin doğasını öğrenmemize rağmen yine de o şeyi aynı adla ya da nitelemeyle anlamaya devam etmemizdir. Aşağıda görüleceği gibi bu teori, Zagzebski’nin kendi “ahlak timsali kuramı’nı” oluştururken “ahlaki iyilik timsallerine doğrudan referans” verdiğinde, onları “iyi” ya da “timsal” yapan şeyin ne olduğunu bilmeye gerek olmaksızın yine de onları “iyi” ve “timsal” olarak değerlendirmemiz gerektiğine dair çıkarımın ana dayanağını oluşturur. Bu tıpkı “altın”ın (ahlak timsali) doğasını ya da altını “altın” yapan şeyin (ahlak timsalini timsal

ya da iyilik örneği yapan şeyin) ne olduğunu bilmeden altına "altın" (ahlaki iyilik örneğine ahlak timsali) dememiz gibidir.

4. Ahlak Timsali Kuramı

Zagzebski her teorinin dayanması gereken bir temel olduğunu, kendi teorisinin ise çoğu insanın güvendiği bir duygu olan "hayranlık" duygusu temeline dayandığını söyler. Ancak ona göre bu temel kavramsal bir temel değildir. Bunun yerine teorisinin inşasının "hayranlık" duygusuyla ayırt edilen "ahlaki iyilik timsalleri"ne doğrudan referansla başladığını söyler. Bu teorinin temeli, bizde "hayranlık" uyandıran ahlaki iyilik timsallerine yapılan atıf ya da onların doğrudan kendilerine yapılan referanstır. Bu doğrudan referansın kavramsal ve teorik temeli ise Kripke ve Putnam'ın semantik teorisine dayanır (Zagzebski, 2010, s. 47; Zagzebski, 2013, s. 198).

Zagzebski, "teorinin arka planı"yla uyumlu olacak şekilde ahlak timsali kuramında söz konusu olan timsallerin ya da kişilerin kimliklerinin açık kılınmasını teoriden önce gelen ahlaki pratiklerin baskın bir özelliği olarak görür. Ona göre timsallerin kimliklerinden çoğu zaman herhangi bir kavramsal temelden emin olduğumuzdan daha fazla güven duyarız:

Örneğin, Konfüçyüs, İsa ve Sokrates'in takdire şayan olduklarından, hazzın iyiliği, insani gelişimin ne olduğu, birisinin ödevini yapmanın iyiliği ya da bir ahlak teorisini temellendirmek için kullanılan diğer iddialardan daha emin olduğumuzu düşünüyorum. Aslında, onların takdire şayan olduklarından, neyin takdire şayan olduğundan daha fazla emin olduğumuzu düşünüyorum. Elbette hangi bireylerin örnek teşkil ettiği konusunda fikir ayrılığına düşebiliriz, ancak bir topluluk olarak pek çoğu konusunda hemfikir olabileceğimizi ve teoriyi ilerletmek için çok fazla kişiye de ihtiyacımız olmadığını düşünüyorum. Bu, timsallerle başlamanın bir avantajıdır (Zagzebski, 2017, s. 10).

Zagzebski, Kripke ve Putnam'ın teorisinde olduğu gibi bizim Konfüçyüs, İsa ve Sokrates gibi ahlak timsallerini "timsal" ya da "iyi" kılan şeylerin ne olduğunu bilmeden hatta böyle bir şeye ihtiyaç bile duymadan onlara "timsal" ya da "iyi" diyebileceğimizi söyler.⁵ Ona göre onları bu şekilde niteleme sebeplerini verecek söz konusu özellikler, biz onları bilsek de bilmesek de değişmeyen özelliklerdir. Bu sebeple de nasıl ki altına "altın" yapan şeylerin ne olduğunu bilmek ya da bilmemek söz konusu olmadan altına "altın" diyorsak aynı şekilde toplumun önde gelen bu tarz şahsiyetlerinin de örnekliliği bizimizden bağımsızdır. Zagzebski'ye göre, nasıl ki biyolojik ve kimyasal türler (altın, su vb.) için türün özelliklerini tanımlayan uzmanlara başvuruyorsak aynı şekilde ahlak

⁵ Zagzebski Holokost kurtarıcılarını, Hindistan doğumlu Hazret İnyet Khan gibi sufizmden örnekleri, L'Arche topluluğunun kurucusu olan Kanadalı filozof Jean Vanier'i, Leopold Socha gibi isimleri ve Gustave Flaubert'in *A Simple Heart* (Türkçeye "Saf Bir Yürek" olarak çevrildi) romanındaki Félicité isimli kahramanı vb. pek çok kişiyi "ahlak timsali" olarak ifade eder. Zagzebski'nin bu tarz "ahlak timsali" olarak ifade ettiği kişilere dair tespitleri, onlara dair anlatılar ve hikayelerle ilgili açıklamaları için bkz. (Zagzebski, 2017, ilgili bölümler).

timsalleri (insan türünün örnekleri) için de anlatılara başvurmak gibi pratik uygulamalarımızda yerleşik olan prosedürlere ihtiyacımız vardır (Zagzebski, 2017, s. 15).

Kurgusal ve kurgusal olmayan kişilerin anlatıları aracılığıyla bazı kişilerin takdire şayan ve taklit edilmeye değer olduğunu öğreniriz ve bu kişilerin belirlenmesi, teorinin açıklaması gereken ahlaki pratiklerimizin teorik öncesi yönlerinden biridir. Timsal kişiler, en çok taklit edilebilen ya da öykünülmeyi en çok hak eden kişilerdir. En çok onlar taklit edilebilirler çünkü en çok onlar takdire şayandırlar. Takdire şayan kişileri hayranlık duygusuyla tanımlarız ve bu duygu, daha fazla deneyim ve diğer kişilerin duygusal tepkileri üzerine düşünme yoluyla eğitime tabidir. Kısacası, ahlaki pratiklerimizi basitleştirmek ve gerekçelendirmek için son derece soyut bir yapı oluşturma sürecinin, açıklamak istediğimiz kuram öncesi pratiklerin en önemli özelliklerinden biri olan timsal kişileri belirleme pratiğinden ve çoğumuzun çok güvendiği bir tür deneyimden, ortak bir geleneğin parçası olan anlatılarla şekillenen hayranlık deneyiminden kaynaklandığını öne sürüyorum (Zagzebski, 2017, s. 15, 16).

“Ahlak timsali kuramı”nın tam anlaşılması için Zagzebski’nin söz konusu timsaller ile sıradan insanları birbirine bağlayan bir tür “kanca” olarak gördüğü ya da onların diğer insanlar için örnek teşkil etmesini sağlayan doğal bir bağ olarak belirttiği “hayranlık” duygusunun açıklanması gerekir. Zagzebski’nin ahlaki iyilik örnekleri olan şahsiyetlere dayandırdığı ahlak timsali kuramı, söz konusu timsalleri ya da örnek şahsiyetleri “paradigmatik olarak iyi/mükemmel kişi” (*paradigmatically excellent person*) olarak görmek gibi bir kabule dayanır (Zagzebski, 2017, s. 20). Böyle bir kişi diğer insanlarda “hayranlık” uyandıran bir şahsiyettir. “Hayranlık” duygusu, takdire şayan olan bu tarz örnek şahsiyetlere yönelik olarak diğer insanlarda meydana gelen ortak bir duygudur. Zagzebski’ye göre, bizde hayranlık uyandıran kişi, bizim onda takdire şayan olarak gördüğümüz şeyi “taklit etme” mize yol açar. Dolayısıyla hayranlık duygusu “taklit etme” ve “öykünme” dürtüsünü beraberinde taşıyan bir çekiciliğe sahiptir. Hayranlık duygusunun oluşumu da diğer duygular gibi birtakım koşullara bağlıdır:

[...] hayranlık duyduğumuz kişileri taklit etmememiz ya da edemememiz için pek çok neden vardır. Örneğin, 1912’de çok zorlu koşullar altında Güney Kutbu’na bir sefer düzenleyen ve tüm ekibin ölümüyle sonuçlanan Sir Robert Falcon Scott’a hayranım, ancak ölmeyeceğim garanti edilse bile Güney Kutbu’na kendim gitmek gibi bir eğilimim yok. Ancak hayranlığımın bende Scott’ı taklit etme isteği uyandırmasının bir yolu vardır –belirli bir şekilde değil ama böyle bir şeyi yapabilecek türden bir insan olma isteği. Dolayısıyla hayranlık motive edicidir ve benim görüşüme göre hayranlık bize hem ahlaki terimlerin bir haritasını çıkarmak için gereken teorik kaynakları hem de iyi bir insan olma konusunda timsal kişi gibi olma arzusunu verme potansiyeline sahiptir (Zagzebski, 2017, s. 20).

Timsalleri takdire şayan kılan özellikler, Zagzebski'ye göre onlara dair anlatılarda elde edilen gözlemler neticesinde ulaşılan keşiflere dayanır. Örneğin 'iyi bir insan cömerttir' dediğimizde, bu, cömert olmanın "iyi insan kavramı"nın bir parçası olduğu anlamında değil, daha çok böyle bir özelliğe sahip olmanın iyi insanların doğasında olduğu anlamındadır. Dolayısıyla bu özellik (cömertlik), söz konusu insanları dikkatli bir şekilde gözlemleyerek keşfedebildiğimiz gerçek bir özelliktir. Bu bağlamda Zagzebski timsalleri timsal yapan özelliklerin gözlem yoluyla keşfedildiğini ve bir takım ahlaki terimlerin anlamlarının da bu özellikler tarafından açığa çıktığını ifade eder (Zagzebski, 2017, s. 20). Aşağıda bu ahlaki kavramların timsallerin özelliklerinden hareketle nasıl anlamlandırıldığına tekrar döneceğiz. Burada Zagzebski'nin, ahlak timsallerini ya da erdemli kişileri etik teorisinin temeline yerleştirmesi ve diğer her şey gibi mutlu ve arzulanabilir bir yaşama onların taklit edilmesiyle ulaşılabileceğini söylemesi önemlidir.

Erdem timsalleri takdire şayan kişilerdir ve onları takdire şayan olarak görmek, onları taklit etmek için bir cazibe hissetmektir. Takdire şayan bir yaşam, takdire şayan bir kişi tarafından sürdürülen bir yaşamdır. Arzu edilen bir yaşam, takdire şayan bir kişi tarafından arzulanan bir yaşamdır. Takdire şayan kişiler takdire şayan bir yaşam arzular, dolayısıyla takdire şayan olan arzu edilir. Takdire şayan kişiler aynı zamanda sağlık, arkadaşlık kurma ve eğlenme gibi gelişimin tartışmasız diğer unsurlarını da arzularlar. Hayatın üzücü bir gerçeğidir ki çoğu zaman her şeye sahip olamayız. Tam anlamıyla arzu edilen bir yaşam herkesin ulaşabileceği bir şey değildir. İyi ya da kötü şans taklit edemeyiz ve bu nedenle tam anlamıyla arzu edilen bir yaşama sahip olan kişilerin yaşamlarını taklit edemeyiz, ancak arzu edilen bir yaşamın taklit edilebilir olan kısmını taklit edebiliriz. Taklit edilebilir olan takdire şayan olanı da içerir (Zagzebski, 2006, s. 66).

Zagzebski kendi teorisinin toplum içindeki farklı görüşlerden ya da toplumlar arasındaki farklılıklar açısından ahlaki terimlerden doğan bir anlaşmazlığa ya da uyumsuzluğa yol açabileceğini söyler. Ona göre her ne kadar aynı topluluğa ait tüm insanlar "su"yun moleküler yapısını ya da sahte "altın"ı gerçek "altın"dan ayırt edecek fiziksel birtakım özellikleri bilmeyip bu işi yalnızca topluluğun bir grup üyesine bırakıyorsa, aynı durum ahlaki iyilik timsallerini görmek için de geçerlidir. Zagzebski bir topluluğun tüm üyeleri bir insanı iyi yapan özellikleri belirleyemese de "iyi insan" ile aynı şeyi kastettiklerini söyler. Bunu da yine Putnam'ın "dilsel iş bölümü ilkesi"ne dayandırır. Toplumlar arasındaki farklılıktan doğan uyuşmazlık konusunda Zagzebski, daha önce vurguladığı 'şeyin gerçek doğasından çok, önemli olan ortak bir mutabakatla belli bir şeye ne denildiğidir' görüşünden vazgeçerek bu sefer şeyin asıl doğasına atıfta bulunur. Bunun için örneğin H₂O'ya bir toplum "su", bir başka toplum "XYZ" diyorsa, buradaki dilsel farklılık önemli değildir, çünkü her iki toplum da asıl olarak H₂O'yu kastetmektedir. Dolayısıyla bu bir anlaşmazlık ya da uyuşmazlık değildir. Zagzebski bu aynı durumun ahlak timsallerinin iyiliği açısından da geçerli olduğunu söyler. Tüm insanlar olarak aynı doğayı, aynı duygu eğilimlerini ve kabaca aynı fiziksel, psikolojik

ve sosyal ihtiyaçları paylaşan varlıklar olduğumuz için, Zagzebski “iyi”nin ne anlama geldiği konusunda pek de farklı bir kavrayışımızın olamayacağını söyler. Bu ise aynı ahlak timsallerine aynı “hayranlık” duygusunu beslememize yol açar. Bu bağlam Zagzebski’nin ahlak timsali kuramının toplumlardaki farklılıklara rağmen evrensel bir geçerliliğe sahip olacağını sağlar (Zagzebski, 2017, s. 16, 17).

Diğer etik teorilerde yer alan ve teori için gerekli olan belli ahlaki kavramlar, Zagzebski’ye göre doğrudan ahlak timsallerinin kendilerine dayandırılarak açıklanmalıdır. Ona göre biçimsel bir etik teorideki kavramlar bir kişiye dayanıyorsa o zaman bu kişiye dair anlatılar ve tasvirler bu tarz kavramların ahlaki açıdan açıklayıcısıdır. Zagzebski, bir kişiyi neyin iyi yaptığına dair esaslı meselelerin başlangıçta çözüme kavuşturulmasına gerek olmamasını ahlak timsali kuramının bir avantajı olarak görür. Dolayısıyla belirli özelliklerin “erdem”ler olduğunu, belirli eylemlerin de “doğru” olduğunu varsayarak işe başlamamız gerekli değildir. Ancak belirli timsallerin incelenmesinden önce iyi insanları iyi yapan şeyin onların “derin” psikolojik yapısı olduğunu düşünürüz. Bu tıpkı suyu “su” yapan şeyin onun derin fiziksel yapısı olduğunu incelemeyen önceki düşüncemize benzer. Zagzebski’ye göre, dikkatli bir gözlem bize bir insanın psikolojik yapısının ne olduğunu söyler, tıpkı dikkatli bir gözlemin bize “su”yun fiziksel yapısının ne olduğunu söylemesi gibi. H₂O olmanın “su”yun temel bir özelliği olduğunu düşünürsek, “merhamet”, “adalet” ve “bilgelik” gibi bazı özelliklere sahip olmanın da iyi bir insan olmak için gerekli olduğunu düşünebiliriz (Zagzebski, 2017, s. 18).

Yukarıda yarım bıraktığımız noktaya, bazı ahlaki kavramların timsallerin özelliklerinden hareketle nasıl anlamlandırıldığına yeniden dönebiliriz. Zagzebski ahlak timsallerine atıfta bulunarak anlamlarını elde edeceğimiz ve teorisi için gerekli olan bazı ahlaki kavramların bir listesini sunar:

- (1) *Erdem*, bir timsalde hayranlık duyduğumuz bir özelliktir. Böyle bir kişiyi belirli bir açıdan takdire şayan kılan bir özelliktir.
- (2) *İyi bir güdü*, bir timsalde hayranlık duyduğumuz bir güdüdür. Böyle bir kişinin güdüsüdür.
- (3) *İyi bir amaç*, timsallerin gerçekleştirmeyi amaçladıkları bir durumdur. Bu gibi kişilerin amaçladığı durumlardır.
- (4) *Erdemli bir eylem*, takdire şayan bir eylemdir, böyle bir kişide hayranlık duyduğumuz bir eylemdir.
- (5) *Takdire şayan bir yaşam*, bir timsal tarafından yaşanmış bir yaşamdır.
- (6) *Arzu edilebilir bir yaşam*, (gelişim kaydeden bir yaşam olarak) bir timsal tarafından arzu edilebilir bir yaşamdır.
- (7) A kişisi için bazı C koşullarında *doğru eylem*, takdire şayan (daha spesifik olarak, pratik bilgi) olan kişinin C’deki A’nın sebepler dengesi açısından en çok tercih ettiği davranıştır.

(8) Bazı C koşullarında bir *ödev*, timsal olan kişinin hem kendisinden hem de başkalarından talep ettiği bir eylemdir. Bunu yapmazsa kendisini suçlu hisseder ve başkaları bunu yapmazsa onları suçlar (Zagzebski, 2017, s. 21).

Zagzebski'ye göre bu kavramlar, tanımlayıcı ya da betimleyici olmadığı gibi bize "doğru bir eylem" in ve "iyi bir yaşam" ın "derin" doğasını ortaya çıkarma amacıyla da değildirler. Bu kavramlar, "erdem" in, "doğru eylem" in veya "iyi bir yaşam" ın ne olduğunu söylemezler, onun yerine sadece doğrudan bunları bulmamız için bize yol gösterirler. Bu bağlamda bu terimlerin her biri paradigmatik olarak iyi olan bir kişiye, yani ahlak ya da erdem timsaline yapılan atıf yoluyla anlamlı hale gelebilir (Zagzebski, 2017, s. 22). Bir başka eserinde Zagzebski aynı noktanın şu şekilde altını çizer:

[...] erdem timsallerinin hem takdire şayan hem de arzu edilir olanla neyi kastettiğimizi belirlediğini öne sürüyorum. Etiğin temeli erdem, gelişim ya da başka bir şey gibi bir kavram değildir; daha ziyade, etik söylemin kapsamını belirleyen doğrudan referans alınan bir dizi bireysel örnektir (Zagzebski, 2006, s. 66).

Sonuç olarak Zagzebski için etiğin temeli, ahlaki kavramların anlam ve içeriği ve doğrudan ahlaki açıdan iyi ve mutlu yaşamın dayanağı ahlak timsalleri ya da erdemli örnek şahsiyetlerin doğrudan kendileridir. Her şey onlara referansla anlaşılır ve pratiğin kendisi de onlara duyulan hayranlıkla, onlara öykünerek, onları taklit ederek gerçekleşebilir. Zagzebski'nin "ahlak timsali kuramı"nın ortaya koyduğu ahlaki yaşamın getirdiği mutluluk, bu tarzda bir arka plana sahiptir. Bu teoride, insan doğasının psikolojik ve fizyolojik ortaklığına yapılan vurgunun, neredeyse tüm insanlığa mal olmuş ahlak timsallerini örnek almamızın evrensel temelini oluşturur.

5. Ahlak Timsali Kuramının Erdem Etiğine Katkısı

Makalenin bu bölümünde Zagzebski'nin "ahlak timsali kuramı"nın 20. yüzyıl sonrası gelişen erdem etiğinin eksik kaldığı "eylem rehberliği"ne sunduğu katkıya odaklanacağız. Bir başka ifadeyle Zagzebski'nin ahlak timsali kuramının timsallerin rehberliği sayesinde erdemli bir hayat yaşamının nasıl bir eylem rehberliğini sunduğunu irdedeceğiz.

Görüldüğü üzere Zagzebski, en başta kendi kuramını "deontolojik", "sonuççu" ve "erdem etiği" teorilerine alternatif bir teori olarak görmektedir (Zagzebski, 2017, s. 3). Onun kuramının ilk iki teoriye alternatif ya da rakip bir teori olup olmadığına yönelik soruşturma bir başka çalışmanın konusudur. Bizim ilgilendiğimiz nokta, onun kuramının erdem etiğiyle olan ilişkisinin bir alternatiflikten ziyade tamamlayıcı bir parça olduğuna dairdir.

Zagzebski kendi kuramını erdem etiğine de alternatif olarak sunsa da yine de bu teoriyi bir erdem teorisi olarak ifade etmekten geri durmaz: "Ahlaki iyilik timsallerine dayanan ve teorideki tüm ahlaki kavramları doğrudan referans alan radikal bir erdem teorisi [...]"

(Zagzebski, 2010, s. 39). Dolayısıyla o, kendi kuramını bir yandan bir erdem teorisi olarak sunarken diğer yandan da onu erdem etiğine bir alternatif olarak düşünmüştür. Burada “erdem teorisi” ile “erdem etiği” kavramlarını birbirinden ayırmamız gerekir. Farklı ahlak teorilerinin birer “erdem açıklaması” ya da “erdem teorisi” olabilir, ama bu onları erdem etiği olarak ifade edeceğimiz anlamına gelmez. Ancak bu tarz teorilerde verilen erdem açıklaması o teorideki diğer pek çok unsurdan sadece biri konumundadır. Zagzebski'nin kuramında ise erdem açıklaması bir unsur değil, teorinin dayanağı ve merkezi temalarından biri rolündedir. Buna rağmen Zagzebski ahlak timsali kuramına bir tür erdem etiği demek yerine bir tür erdem teorisi demeyi tercih eder. Varsayalım ki, erdem etiği erdemleri birer karakter ve gelişim özelliği olarak ele alırken Zagzebski'nin kuramı erdemleri birer karakter özelliğinden ziyade doğrudan gelişmiş kişilerin kendilerine atfediyor ve böylece kendi teorisini erdem etiğinden ayırıyor. Ancak bu yorum bir başka soruna yol açar ki o da Zagzebski'nin teorisinin yeniliğini zora sokuyor. Çünkü ahlak veya erdem timsalini timsal yapan özelliklerin ne olduğunu bilmezsek bile sonuçta onları timsal ya da iyilik örneği yapan şeyin erdemler olduğunu biliyoruz. Zagzebski erdem ahlak timsalinde “hayranlık” duyduğumuz bir özellik olduğunu söyleyip kavramın bir tanımını vermenin gereksizliğine işaret etmesine rağmen “erdemli eylem”i tanımlamaktan geri durmaz. Bu tanımlamada “erdemli bir eylem, tipik olarak bir erdemi ifade eden ve dolayısıyla iyi olan bir eylem” (Zagzebski, 2010, s. 43) olarak tanımlanır. Bu tanım, doğrudan bir timsalin eylemini ifade etse de sonuçta iyi veya erdemli eylemi yine belli erdemlere bağlamaktadır. Bu da bize timsali timsal yapan şeyin ne olduğunu bilmemize gerek olmadığını söyleyen açıklamaya karşı, timsali timsal yapan özelliklerin birtakım erdemler olduğunu gösterir.

İkinci olarak, Zagzebski insan doğasının psikolojik, fizyolojik vb. ortaklığına referansla kendi teorisinin genel geçerliğini ortaya koyduğunu düşünse de doğrudan kişilerin kendilerine referansla temellendirilen bu etik teorisinin evrenselliği de problematiktir. Her bir ahlak timsali, farklı erdemlerin kendisinde açığa çıktığı birer rol model olabilir ve bu da her birisinde öne çıkan erdemlerin farklılığını gösterir. Ayrıca bir kişiyi bir ahlak timsali olarak görmemizin sebebi hangi topluluğun üyesi olursak olalım kafamızda yer alan ahlaki kodlara bağlıdır. Biz bir kişiye ahlak timsali derken onun erdemleri kendi karakterinin bir özelliği, bir parçası haline getirdiği için onu örnek alırız. Eğer birtakım erdemlerin iyi olduğunu ve onların ancak bir karakter özelliği olacaklarsa kalıcı ve yararlı olduğunu bilmezsek bir ahlak timsalinin hangi özellikleri neticesinde ahlak timsali olduğunu bilemeyiz. Örneğin Hristiyanlıkta Hz. İsa, Baba-Oğul-Kutsal Ruh üçgeninde Tanrı'nın bedenlenmiş bir hali olarak ahlaki evrensel değerlerin bir temsili olarak algılandığında bir ahlak timsali olarak görülebilir.⁶ Ancak aynı Hz. İsa'nın İslam'daki algısı farklı olduğundan dolayı bir Hristiyan'ın Hz. İsa algısı bir Müslüman

⁶ Zagzebski'nin ahlak timsali kuramının ilk olarak onun *Divine Motivation Theory* isimli eserinde bir Hristiyan etik biçimi olarak sunulduğunu düşünürsek burada taşlar daha iyi yerine oturacaktır. Bu eserinde Zagzebski tüm değerlerin en yüce değer olan Tanrı'dan kaynaklandığını belirtmekte ve enkarnasyon düşüncesini bu teorisinin hem teorik hem de pratik odağı haline getirmektedir. Bkz. (Zagzebski, 2004).

için bozuk olabilir. Benzer şeyler Konfüçyüs, Sokrates vb. Zagzebski'nin ahlak timsali olarak ifade ettiği diğer örnekleri için de geçerlidir. Dolayısıyla evrensel bir ahlak timsali olarak kabul görmüş tarihi ve dini şahsiyetler, bilgiler, kahramanlar toplumdan topluma farklı değerlerin kaynağı olarak görülebilirler.

Burada ahlak timsalinin doğrudan kendisi olarak bir ahlak timsali olmadığını, onun yerine sahip olduğu birtakım erdemleri birer karakter özelliği haline getirdiği için bir erdem örneği ya da ahlak timsali olduğunu söylersek sorun çözülür. Dolayısıyla ahlak timsallerinin doğrudan kendilerini, birbirinden ayrı toplulukların ya da bireylerin farklı kavrayışına bırakmadan onları temsil ettiği ortak değerler, karakter özelliği haline getirdikleri erdemler bakımından düşünmek daha makul ve etik açıdan daha yararlıdır. Örneğin Hz. İsa'nın "cesaret" in bir timsali, "yüce gönüllülüğün", "metanet" in, "diğerkâmlığın" veya herhangi bir erdemın somutlaşmış bir örneği olarak anlatılması ne bir Hristiyan'ın ne de bir Müslümanın reddedeceği bir şeydir.

Dolayısıyla kişilerin kendilerinden ziyade, temsil ettikleri erdemlerin ve bu erdemleri birer karakter özelliği haline getirmelerinin ön plana çıkarılması gerekir. Zagzebski, ahlak timsalini timsal yapan şeyin ne olduğunu bilmeye, belirli özelliklerin erdemler olduğunu belirtmeye ve birtakım eylemlerin doğru olduğunu varsaymaya gerek olmadan doğrudan ahlak timsaline "iyi bir insan" ya da "ahlaki iyilik örneği" diyebileceğimizi söylese de bu timsallerin sahip olması gereken birtakım erdemlerden söz etmeden geçemez. Ona göre örneğin ahlak timsali "merhamet", "adalet" ve "bilgelik" gibi birtakım özelliklere sahip olmalıdır (Zagzebski, 2017, s. 18).

Bu bağlamda ahlak timsallerini doğrudan kendilerine referansla ele almayıp onların sahip olduğu ve birer karakter özelliği haline getirdikleri erdemler bakımından değerlendirmek bizi üç sonuca ulaştırır:

- 1) Bu kavrayış bizi erdem etiğine yaklaştırır.
- 2) Zagzebski'nin ahlak timsali kuramı tamamen alternatif yeni bir etik teori değil, özgün bir erdem teorisi olarak erdem etiğine bir katkıdır.
- 3) Bu katkı, erdem etiğinde eksik olduğu söylenen eylem rehberliğini tamamlar.

Zagzebski'nin ahlak timsallerine yönelik açıklamalarını doğrudan kişilerin kendilerine değil, o kişilerin karakter özelliği olan erdemler bakımından ele aldığımızda hâlâ bu kişilere ahlak ya da erdem timsali diyebiliriz. Bu haliyle ahlak timsallerinin erdemli bir hayat sürmeye çalışan bir fail için temsil ettikleri erdemleri hayata geçirmek bakımından bir eylem rehberliği sunduklarını söyleyebiliriz. Bu, sıradan insanların doğru ve erdemli eylemleri, söz konusu timsalleri örnek alarak icra edebilecekleri anlamına gelir. Böyle düşünüldüğünde farklı ahlak timsallerinde öne çıkan birtakım erdemler sayesinde bizim her birisini bir "cesaret timsali", "merhamet timsali", "ölçülülük timsali", bilgelik timsali" vb. şeklinde görebilmemiz mümkündür. Böylece farklı eylemlerimiz için ihtiyaç duyduğumuz erdem rehberliğini bu farklı timsallerin doğrudan yaşamından alabiliriz. Bu, her bir erdemi ahlak timsallerinin sahip olduğu gibi sıradan insanlara önermenin de

imkanını sağlar. Örneğin nasıl “merhametli bir kişi olmalıyım?”, “tıpkı şu ahlak ya da erdem timsalinin yaptığı gibi” vb..

Sonuç

Sonuç olarak, ahlak timsallerini birer iyilik örneği yapan özellikleri belirli karakter özelliklerine bağlamanın daha anlamlı olduğu açıktır. Bu aynı zamanda Zagzebski'nin teorisinin doğal temellerinden biri olan “hayranlık” duygusunu da dışarıda bırakmaz. Zagzebski'nin kendi teorisinde takdire şayan kişilere “hayranlık” duyduğumuz söylenir; ancak bu hayranlığın ya da takdire şayan olarak birini görmenin sebepleri açık değildir. Bu bağlamda, bir kişi hangi “ahlaki sebepler”⁷ tarafından eyleme geçtiğinde bizim onu bir iyilik örneği ya da ahlak timsali olarak gördüğümüz net değildir. Ancak ahlak timsallerini belirli erdemleri birer karakter özelliği haline getiren rehber kişiler olarak düşündüğümüzde, onları takdire şayan olarak görmemizin sebebi söz konusu erdemleri birer karakter özelliği haline getirmeleridir diyebiliriz. Erdemleri birer karakter özelliği haline getirmek sıradan insanlar için oldukça zordur; ancak bunu başaran kişiler özel kişiler olarak öncü, önder ve rehber kişilerdir. Bu açıdan ahlak timsalleri, bunu başaran bir bilge olarak sıradan insanlara rehber olabilen, onlar tarafından takdire şayan görülen, özenilen, öykülenilen ve en çok taklit edilen insanlar olarak karşımıza çıkarlar.

⁷ Bu bağlamda erdemli kişileri eyleme sevk eden “ahlaki sebepler”e dair bir çalışma için bkz. (Annas, 2022).

KAYNAKÇA

- Annas, J. (2022). Virtuous People and Moral Reasons. *Ethical Theory and Moral Practice*. 1-13.
- Armstrong, Alan E. (2007). *Nursing Ethics A Virtue Based Approach*. London: Palgrave Macmillan.
- Battaly, H. – Slote, M. (2015). Virtue Epistemology and Virtue Ethics. L. Besser & J. M. Slote (Ed.), *The Routledge Companion to Virtue Ethics* içinde (ss. 253-269). New York: Routledge.
- Benn, P. (1998). *Ethics*. London: UCL Press.
- Dağ, E. (2024a). *Anscombe; Modern Ahlak Felsefesi Eleştirisi ve Niyet-Eylem Teorisi*. Ankara: Nobel Yayınevi
- Dağ, E. (2024b). Erdem Etiğine Yönelik 'Kişilikten-Yoksunluk' İtirazı ve Bu İtiraza Karşı Bir Savunu. *Temaşa Felsefe Dergisi*. 21. 129-149.
- Emirbilek, G. (2023). *Erdem Epistemolojisi Linda Zagzebski*. Ankara: Nobel Yayınevi
- Foot, P. (1978). *Virtues and Vices and Other Essays in Moral Philosophy*. Los Angeles: University of California Press.
- Flaubert, G. (2019). *Saf Bir Yürek*. İstanbul: Can.
- Flaubert, G. (2021). *A Simple Heart*. London: Penguin Books.
- Hursthouse, R. (2002). *On Virtue Ethics*. New York: Oxford University Press.
- Rachels, J. (2003). *The Elements of Moral Philosophy*. New York: McGraw-Hill.
- Kripke, S. (2001). *Naming and Necessity*. Cambridge: Harvard University Press.
- Kripke, S. (2005). *Adlandırma & Zorunluluk*. çev. Berat Açıl. İstanbul: Litera.
- MacIntyre, A. (2007). *After Virtue A Study in Moral Theory*. Indiana: University of Notre Dame Press.
- Pettigrove, G. (2018). Alternatives to Neo-Aristotelian Virtue Ethics. Nancy E. Snow (Ed.), *The Oxford Handbook of Virtue* içinde (ss. 359-376). New York: Oxford University Press.
- Putnam, H. (1975). The Meaning of 'Meaning'. *Mind, Language, and Reality, Philosophical Papers* (2). 215-271.
- Slote, M. (2011). *Morals from Motives*. New York: Oxford University Press.
- Umut, T. (2023a). Bilgiyi Ahlak Sahasında Konumlandırmak: Zagzebski'nin Erdem Teorisi. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32. 6-35.
- Umut, T. (2023b). Ahlakî İyilik Örneklerine Dayalı Erdem Etiğinde Entelektüel Erdemlerin Yeri. *Beytul Hikme An International Journal of Philosophy*. 13(3). 271-295.
- Zagzebski, L. (2004). *Divine Motivation Theory*. New York: Cambridge University Press.

Zagzebski, L. (2006). The Admirable Life and the Desirable Life. T. Chappel (Ed.), *Values and Virtues Aristotelianism in Contemporary Ethics* içinde (ss. 53-66). New York, Oxford University Press.

Zagzebski, L. (2010). Exemplarist Virtue Theory. H. Battaly (Ed.), *Virtue and Vice, Moral and Epistemic* içinde (ss. 39-55). Sussex: Wiley-Blackwell.

Zagzebski, L. (2013). Moral Exemplars in Theory and Practice. *Theory and Research in Education*. 11(2). 193-206.

Zagzebski, L. (2017). *Exemplarist Moral Theory*. New York: Oxford University Press.